

Kâşânî'nin Mektubu, Uluğ Bey'in Düzenlediği Edvâr Meclisi ve Merâgî'nin Şerh-i Edvâr'ı

Seyid Muhammed Taki HÜSEYİNİ*

Öz: İslâmiyet'in ilk asırlarından itibaren mûsikî nazariyatıyla ilgili çalışmalar başlamıştır. İlk çalışmalar daha çok Yunan etkisinde ve kısıtlı konularda yapılmış, daha sonra Fârâbî, İbn Sinâ ve İbn Zeyle gibi filozoflar tarafından kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. 13. yüzyılda Safiyüddin Urmevî, yapılan çalışmalarını inceleyerek eksik veya yetersiz kalan konuları tamamlamış ve "Edvâr" adı verilen metodunu *Kitâbü'l-Edvâr* adlı kitabında sunmuştur. *Kitâbü'l-Edvâr*, Merâgî, Müstevfî, Benâî gibi sonraki yazarlar tarafından kabul edilerek mûsikî nazariyatındaki eserlerin temelini oluşturdu. Ayrıca *Kitâbü'l-Edvâr*'ın üzerine birçok şerh çalışması yapılmıştır. Bu şerhlerden biri de 15. yüzyılın büyük simâlarından Abdülkâdir-i Merâgî'ye aittir. Merâgî'nin günümüze ulaşan *Câmiu'l-elhân* ve *Makâsidu'l-elhân* adlı eserlerinin telif yılı belli olsa da yazdığı *Şerh-i Edvâr*'ın telif tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ünlü matematikçi ve astronom Kâşânî'nin babasına yazdığı bir mektupta, Uluğ Bey tarafından Semerkant'ta Merâgî'nin de katıldığı "Edvâr" konulu bir meclisten bahsedilmiştir. Bu makalede Safiyüddin Urmevî *Edvâr*'ı üzerine yazılan şerhler ve Merâgî'nin eserlerinin telif tarihinden bahsettikten sonra, Kâşânî'nin hayatından kısaca bilgiler verilmiştir. Ardından Kâşânî'nin mektubu incelenerek Merâgî'nin hayatı ve *Şerh-i Edvâr*'ının telif tarihi ile ilgili yeni bulgular sunulmuştur. Makalenin sonunda ise mektubun Farsçası ile Türkçe tercümesine yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Mûsikî, Urmevî, Kâşânî, Merâgî, Uluğ Bey, Şerh-i Edvâr

Kashani's Letter, Advâr Assembly Organized by Ulugh Beg and Maragi's Sharh el-Advâr

Abstract: Studies on musical theory began from the early centuries of Islam. Initially influenced by Greek thought and limited in scope, these studies were later comprehensively addressed by philosophers such as Farabi, Ibn Sina, and Ibn Zeyle. In the 13th century, Urmavi examined and completed existing works, introducing his method named "Advâr" in his book al-Advâr. Al-Advâr was accepted by subsequent authors and formed the basis of works on musical theory. Numerous commentaries were also written on it, including one by Maragi, a prominent figure of the 15th century, whose exact date of composition for his commentary Sherh-i Advâr remains unknown despite the known dates of his extant works *Cami al-alhan* and *Makasid al-alhan*. In a letter to his father, the renowned mathematician and astronomer Kashana mentioned an assembly on "Advâr" organized in Samarkand by Ulugh Beg, which Merâgî also attended. This article discusses commentaries on Urmavi's Advâr and the dates of Maragi's works, followed by brief information on Kashani's life. Subsequently, Kashani's letter is examined to present new findings regarding Maragi's life and the composition date of Sherh-i Advâr. The article concludes with both the original Persian text and a Turkish translation of the letter.

Keywords: Musica, Urmavi, Kashani, Maragi, Ulugh Bey, Sherh-i Advâr

Giriş

İslamiyet'in Hicaz'da ortaya çıkması ve zamanla geniş bir coğrafyaya yayılması, çeşitli milletlerin bir araya gelmesine ve bunun sonucu olarak kültürel etkileşimlere yol açmıştır. Bu etkileşimler farklı geleneklerin, bilgilerin ve sanat formlarının paylaşılmasını sağlamıştır.

İslâm devletinin kurulması ve toplumun yönetiminde duyulan ihtiyaçların giderilmesi doğrultusunda, Yunanca başta olmak üzere farklı dillerde yazılan felsefe, tıp, siyaset, coğrafya, matematik ve astronomi gibi konulardaki birçok eser; Patrik Sergios, Staphon, Marianos, İbn Mukaffa, İbn Buhtîşû, İbn Bitrîk, Muhammed b. İbrahim el-Fezârî, Curcîs b. Cibrâîl gibi âlimler tarafından Arapçaya tercüme edilmiştir (İbnü'n-Nedîm, 1398, s. 340). Mûsikî nazariyatında yazılan eserler de bu tercüme faaliyetleri kapsamında yer almıştır. Örneğin, Öklid (M.Ö. III. yüzyıl), Batlamyus (ö. 168?) ve Aristoxenus (M.Ö. IV. yüzyıl) gibi bilginlerin mûsikî eserleri Arapçaya çevrilmiştir (Farmer, 1956: 152; İbn Sinâ, 1956, s. 33; İbnü'n-Nedîm, 1398, s. 326; Fârâbî, 1967, s. 103 ve 270; Fahri, 1974, s. 28).

Mûsikî ilmi ve sanatı, İslâmiyet'in ilk asırlarında farklı kavimlere mensup Yûnus Kâtib-i Fârsî (ö. 135/752?), İbn Muhriz (ö. 97/715?), Garîz (ö. 98/717?), İbn-i Süreyc (ö. 105/723'te hayatta) ve Ma'bed b. Vehb (ö. 126/744) gibi ünlü sanatçılar tarafından, kendi kültürlerine ait ezgiler ve enstrümanlarla, Arapça güftelerle icra edilmiştir. Mûsikî nazariyatında yazılan eserler de Yunan müziği ve felsefesinin etkisi altında icra edilen müzikle harmanlanarak kaleme alınmıştır (İsfahânî, 2008: 168; Danişpejuh, 1391: 5-6).

İslâm coğrafyasında icra edilen müzik ile Yunan etkisi altında kaleme alınan mûsikî nazariyatının mevcut olduğu bu durum nazariyatçılar ile icracılar arasında birçok tartışmaya yol açmıştır. Nitekim Fîlsûfu'l-Arap lakabıyla meşhur olan Ya'kûb b. İshâk el-Kindî'nin (ö. 252/866?) telif ettiği *Risâle fi hubri sinâ'ati't-te'lf, Risâle fi eczâ'i hubriyye fi'l-mûsikâ* ve *Risâle fi'l-luhûn ve'n-nağam*¹ adlı eserleri ile çağdaşı İshak-i Mevsilî (ö. 235/850) arasında yaşanan ihtilaflar ve tartışmalar bu duruma örnek verilebilmektedir (el-Kindî, 1962: 115; Hüseyini, 2023: 22-24).

İslâmiyet'in ilk çağlarında yazılan mûsikî eserleri, işlenen konular açısından çok kısıtlı ve yetersiz olduğu gerekçesiyle Fârâbî (ö. 339/950?) tarafından çok kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Fârâbî *el-Mûsîka'l-kebîr*'inde açıkladığı üzere, kendi çağında ve öncesinde yazılan eserleri inceledikten sonra onların eksikliklerini tamamlamak amacıyla bu eseri kaleme alma gereği duymuştur (Fârâbî, 1967: 36-37).

Fârâbî'nin *el-Mûsîka'l-kebîr*'i ile mûsikî nazariyatı yüksek bir düzeye ulaşmıştı. Ancak yine de mûsikî nazariyatında; nağmelerin oranları, cem'lerin türleri, ikâ'lar ve devirler gibi konularda çözülmemiş meseleler bulunuyordu. Ayrıca mûsikî konularının değerlendirilmesi ve sınıflandırılması açısından da bir düzen izlenmiyordu. Nitekim Fârâbî ikâ, akort ve enstrüman gibi konuları birkaç bölümde veya konunun başlığıyla alakalı olmayan yerlerde açıklamıştır (Fârâbî, 1967: 983, 1022, 1075, 1140). Fârâbî'nin *el-Mûsîka'l-kebîr*'i ile nazariyatta çizdiği hat, kendisinden sonraki nazariyatçılar tarafından devam ettirilmiştir².

İbn-i Sinâ (ö. 428/1037), Fârâbî'nin etkisiyle *eş-Şifâ*'nın on ikinci bölümünde "Cevâmî' u 'ilmî'l-mûsikâ" başlığıyla, *en-Necât*'ında "el-Muhtasar fi 'ilmî'l-mûsikâ" başlığıyla ve Farsça kaleme aldığı *Dânişnâme-i 'Alâî* adlı ansiklopedisinde "Risâle-i Mûsikî" başlığıyla mûsikî konusunu detaylı bir şekilde işlemiştir (İbn Sinâ, 1379: 479-486).

İbn Sinâ'nın önde gelen talebelerinden, İbn Zeyle adıyla meşhur olan Ebû Mansûr Hüseyin b. Muhammed b. Ömer b. Zeyle İsfahânî (ö. 440/1048), hocasının izinden giderek mûsikî ilmi üzerinde yazdığı *el-Kâfi fi'l-mûsikî* adlı eseri ile müzik teorisiyle ilgili ilmî çalışmaların gelişmesine büyük bir katkı sağlamıştır. İbn-i Zeyle'nin eserinde çözdüğü en önemli sorunlardan biri, nağmelerin isimleri ve ebce adedleri (notasyon)

¹ Kindî'nin mûsikî üzerinde yazdığı eserler hakkında kaynaklar farklı bilgiler ve isimler aktarmışlardır (İbnü'n-Nedîm, 1398: 365; İbn Ebu Usaybia, 1965: 290; İbnü'l-Kiftî, 1326: 242).

² Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî (ö. 387/997) ansiklopedi mahiyetinde olan *Mefâtihu'l-'ulûm*'unda ve İhvânü's-Safâ ve Hullânü'l-Vefâ'nın *er-Resâil*'inde (Harezmi, 1989: 259-266; İhvânü's-Safâ, 1405: 183-240).

ile eşleştirilmesidir. İbn Zeyle'nin tashih ettiği ve sunduğu notasyon sistemi, diğer nazariyatçılar tarafından kabul edilerek onun yöntemi uygulanmıştır.

Safiyüddin Urmevî (ö. 693/1294), mûsikî üzerine yazılan eserleri inceleyerek "Edvâr" adıyla meşhur olan sistemini, kaleme aldığı *Kitâbü'l-Edvâr fi ma'rifeti'n-nagam ve'l-evtâr* adlı eserinde sunarak müzik teorisi alanında yeni bir kapı açmıştır (Rostami, 1380: xiv). Urmevî'den sonra müzik nazariyatı hakkında yazılan eserler en az 15. yüzyılın sonuna kadar onun ortaya koyduğu sistem üzerine inşa edilmiştir. "Edvâr" kelimesi devir kelimesinin çoğulu olarak makam/makamlar anlamındadır. Bu terim yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır ve o dönemden sonra mûsikî ilmine "ilm-i Edvâr" ve mûsikîşinâslara da "Edvârî" denmiştir. Urmevî'den sonra yazılan eserlerin adlarında da "Edvâr" kelimesi, "mûsikî" kelimesi yerine kullanılmıştır. Abdülkâdir-i Merâgî'nin (ö. 838/1435) torunu Mahmud b. Abdülaziz Merâgî'nin II. Bayezid'e (1481-1512) ithafen telif ettiği *Makâsîdu'l-Edvâr*, Hızır b. Abdullah'ın (ö. 875/1470) *Kitâbu'l-Edvâr*'ı, Mahmûdî-i Mevlevî'nin (XV.yy.) *Nazm-ı Edvâr* adlı mesnevîsi, Nizâmüddin Kiyâ Rüstem'in (XVII. Yy.) *Hulasatü'l-Edvâr fi metalibi'l-ehrar*'ı, İnyetullâh Herevî'nin (XVII. yy.) *Tuhfetu'l-Edvâr*'ı ve Mehdikulî Hân-ı Hidayet'in (ö. 1955) *Mecmeu'l-Edvâr*'ı konuya örnek olarak verilebilmektedir.

Urmevî'nin Edvâr'ına Yazılan Şerhler

Urmevî'nin *Edvâr*'ı temelinde yazılan eserlerle birlikte *Edvâr*'a birçok şerh yazılmıştır. Abdülkâdir-i Merâgî *Câmiu'l-elhân* adlı eserinde, 29 Şaban 778 (11 Ocak 1377) tarihinde Celâyirli Sultan Hüseyin'in (ö. 748/1382) Tebriz'deki sarayında düzenlenen "Nebet-i Müretteb" meclisinden bahsederken, mecliste bulunan müziğin hem amelî hem de nazarî yönleriyle ilgilenen ve aralarında *Edvâr* şârihleri bulunan sanatçıların isimlerini kaydetmiştir. Merâgî'nin aktardığı bilgilere göre, Mevlânâ Celaeddin Fazlullâh el-Ubeydî, Mevlânâ Sa'deddin Kûçek ve Mevlânâ Ömer Tâc-ı Horasânî, *Edvâr* şârihleri olarak mecliste hazır bulunmaktadır (Merâgî, 1388: 274). Merâgî, *Şerh-i Edvâr*'ında yine *Edvâr* konulu başka bir meclisten de bahsederek Nasrullah Kâinî'nin *Edvâr*'a yazdığı şerhinden söz etmiştir (Merâgî, 1370: 110; Salmani, 2024: 40; Hüseyini, 1388: 17).

Matematik, felsefe, mantık ve kelim alanlarında eserleri ile ün kazanan İmâdüddîn Yahya b. Ahmed Kâşî de *Edvâr* şârihlerinden biridir. İncûlar Hükûmeti'nin (1303-1357) hükümdarı Cemâleddin Ebû İshâk-ı İncû'nun (1321-1357) isteği üzerine Şiraz'da *Edvâr*'a Farsça olarak 2 Muharrem 746 (5 Mayıs 1345) yılında şerh yazmıştır (Kâşî, Tercüme ve Şerh-i Edvâr, Meclis ktp., nr. 2207, vr. 66b; Salihi, 1392, ss. 233-240). Mîrek-i Buhârî ve Mübârekşâh-ı Buhârî isimleriyle tanınan Şemsüddîn Muhammed b. Mübârekşâh el-Buhârî (ö. 784/1382), *Edvâr*'ın şârihlerinden biri olarak, Şiraz'dayken Muzaffarî Devleti'nin (1318-1393) hükümdarı Ebû'l-Fevâris Şâh Şücâ (ö. 787/1385) adına 7 Safer 777'de (8 Temmuz 1375) *Edvâr*'a kapsamlı bir şerh yazmıştır (Buhârî, Şerh-i'l-Edvâr, Topkapı ktp., nr. A.3458, vr. 68b).

Abdülkâdir-i Merâgî'nin Şerh-i Edvâr'ının Telif Tarihi

Urmevî'nin *Edvâr*'ına yazılan şerhlerden biri Abdülkâdir-i Merâgî'nin şerhidir. Abdülkâdir-i Merâgî'nin günümüze ulaşan eserleri arasında *Câmiu'l-elhân*, *Makâsîdu'l-elhân* ve *Şerh-i Edvâr* bulunmaktadır.³ Bu eserlerin müellif nüshaları, yani Merâgî'nin kendi el yazısıyla istinsah ettiği nüshalar mevcuttur. Bu eserlerden ilki olan *Câmiu'l-elhân*'ın müellif nüshaları, Oxford Bodleian Kütüphanesi'nde Marsh 282 numara ile ve Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde 3644 numara ile kayıtlıdır. Merâgî, Bodleian nüshasının zahriyesine, eserini Muharrem 808'de (Nisan 1405) yazdığına dair bir kayıt düşmüştür⁴. Ancak eserin telif tarihini sadece bu kayda dayanarak belirlemek zordur, çünkü nüshanın ferağ kaydında, eserini cuma günü 16 Safer 816'da (18 Mayıs 1413) tamamladığını belirtmiştir⁵. Bu çelişkili tarihlerden dolayı, Merâgî'nin *Câmiu'l-elhân*'ını 808'de

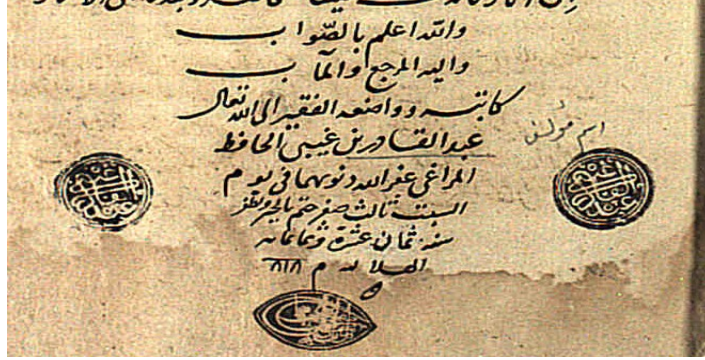
³ Merâgî'nin günümüze ulaşmayan eserleri için bk. Sezikli - Hüseyini. (2023). "Abdülkâdir Merâgî'nin Günümüze Ulaşmayan Eserleri". *İslam Tetkikleri Dergisi* 13/2 (Eylül 2023), 863-886.

⁴ Bodleian, Marsh 282, vr. 1a:

« كتاب جامع الالحن في علم الموسيقى، كاتبه و واضعه عبد القادر بن غيبى الحافظ المراغى
غفر الله ذنوبهما في شهر محرم المكرم سنة ثمان وثمانمئة الهلالية»

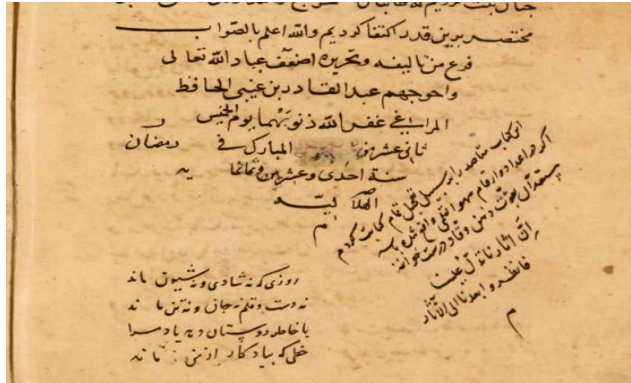
⁵ Bodleian, Marsh 282, vr. 273a:

(Nisan 1405) yazmaya başlayıp, 816 (Mayıs 1413)'te bitirdiği sonucuna varmak mümkündür. Ayrıca Merâgî, eserini tamamladıktan kısa bir süre sonra, 3 Safer 816'da (5 Mayıs 1413) nüshanın son varığında yaptığı bir kayıta, bu eseri oğlu Abdurrahman için yazdığını belirtmektedir: *Câmiu'l-elhân*'ın ikinci nüshası yani Nuruosmaniye nüshasını Merâgî, cuma günü 16 Safer 818'de (27 Nisan 1415) tamamlamıştır⁶. Merâgî, bu nüshanın derkenarlarında tashihler yaparak dibace kısmının derkenarında (vr. 1b) Şahrüh Sultanı (دعای پادشاه), "İslam Padişahının duâsı" başlığıyla övünerek eserini kendisine ithaf etmiştir (şekil 1).

Şekil 1: Merâgî, *Câmiu'l-elhân*, Nuruosmaniye ktp., nr. 3644, vr. 120a

Merâgî'nin elimize ulaşan ikinci kitabı *Makâsidu'l-elhân* adlı eseridir. Bu eserden müellif hattıyla yazılmış üç nüsha tespit edilmiştir. Merâgî *Câmiu'l-elhân*'ından üç yıl sonra 12 Ramazan 821 (13 Ekim 1418) tarihinde Hera'tayken *Makâsidu'l-elhân*'ı telif etmiştir (Meşhed, Razavî Ktp, nr. 5390). Elimize ulaşan *Makâsidu'l-elhân*'ın ikinci müellif nüshası 22 Zilkade 821 (21 Aralık 1418) yılında istinsah edilmiştir (Bibliothèque nationale ktp., Supplément persan, nr. 1121). Üçüncü nüsha ise 21 Şevval 821 (21 Kasım 1418) tarihinde istinsah edilmiştir (Oxford, Bodleian Library, nr. 264), (şekil 2).

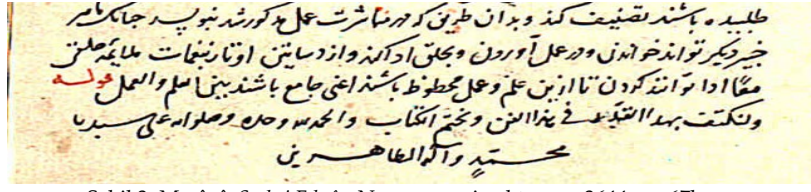
Şekil 2: Merâgî, *Makâsidu'l-elhân*, Astan-ı Kuds ktp., nr. 5390, vr. 75b

Merâgî'nin elimize ulaşan üçüncü eseri *Şerh-i Edvâr* adlı eseridir. Bu eserin müellif nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde (nr. 3651) bulunmaktadır. Ancak Merâgî *Şerh-i Edvâr* nüshasının ferağ kaydında, *Câmiu'l-elhân*'ı ve *Makâsidu'l-elhân*'ı gibi, eserini hangi tarihte telif ettiğine dair herhangi bir kayıt düşürmemiştir (şekil 3).

«فرغ من تأليفه وتحريره يوم الجمعة سادس عشر صفر ختم بالخير والظفر سنة ستة عشر
وثمانمائة الهلالية»

⁶ Nuruosmaniye, nr. 3644, vr. 118a:

«كاتبه وواضعه الفقير الى الله تعالى عبدالقادر بن غيبى الحافظ المراغى غفر الله ذنوبهما
فى يوم السبت ثالث صفر ختم بالخير والظفر سنة ثمان عشرة وثمانمائة الهلالية م 818»

Şekil 3: Merâgî, *Şerh-i Edvâr*, Nuruosmaniye ktp., nr. 3644, vr. 67b

Merâgî, *Makasidu'l-elhân*'ın Ankara ve Tahran nüshalarında mûsikî ilminde 821 (1418) yılına kadar telif ettiği eserlerinin isimlerini şu ibareler ile açıklamıştır (Ankara Millî ktp., nr. A 5238, vr. 97b; Tahran, Melik Ktp, nr.1649, vr. 151a):⁷

“... bu ilimde (mûsikî), birkaç kitap yazdım. Birinci *Kenzü'L-elhân*, ikincisi *Câmiu'l-elhân*, üçüncüsü *Makasidu'l-elhân* ve *Kitâb-ı Lahniyye*...”

Bu eserler arasında *Şerh-i Edvâr*'ın ismi yazılmadığına göre, Merâgî'nin bu eseri 821 (1418) yılından sonra telif ettiği söylenebilir. Ayrıca, Merâgî'nin vefat tarihini de göz önünde bulundurarak, *Şerh-i Edvâr*'ın telif tarihinin 821-838 (1418-1435) yılları arasında olduğu söylenebilir. *Şerh-i Edvâr*'ın telif tarihini daha da daraltabilecek ve Merâgî'nin hayatıyla ilgili yeni bilgiler kazandırabilecek bir belge daha mevcuttur. Bu bilgilere, Gıyâsüddîn Cemşîd b. Mes'ûd el-Kâşî'nin (ö. 832/1429) Semerkant'tan babasına yazdığı bir mektuptan ulaşılmıştır.

Timur'un torunu ve Şâhruh'un oğlu Uluğ Bey (ö. 853/1449) babası tarafından 811'de (1409) Semerkant valisi olarak atandı. Siyâsî işlerle meşgul olmanın yanı sıra ilmî ve kültürel çalışmalara da önem veren Uluğ Bey, uyguladığı kültürel siyaseti sayesinde Semerkant, kısa sürede güçlü bir ilim merkez haline geldi. Uluğ Bey'in Semerkant'ta yaptırdığı medrese ve rasathanede aklî ve naklî ilimler ile sanat ve edebiyat en parlak çağını yaşayarak Kâdîzâde Rûmî (ö. 844/1440), Ali Kuşçu (ö. 879/1474) ve Fethullah Şîrvânî (ö. 891/1486) gibi birçok âlim, Semerkant'a gelmiş ve Uluğ Bey'in yaptırdığı medrese ve rasathanede çalışmalarına devam etmişlerdir.

Matematikçi ve astronom Gıyâsüddîn Cemşîd Kâşânî, Uluğ Bey'in daveti üzerine Kâşân'dan Semerkant'a gelmiştir. İlmî yeterliliği sayesinde Uluğ Bey'in takdirini kazanmış ve ona bilimsel danışman olarak tavsiyelerde bulunmuştur (Bahrânîpur, 1389: 12).

Kâşânî'nin İlmî Hayatına Kısa Bir Bakış

Gıyâsüddîn Cemşîd Kâşânî, 790 yılında (1388) İran'ın Kaşan şehrinde doğmuştur. İlk eğitimini ünlü tabip olan babası Mes'ûd'dan almıştır. Eğitiminin ardından seyahat ederek kendisini geliştiren Kâşânî, daha sonra memleketi Kaşan'a dönerek matematik ve astronomi alanındaki çalışmalarına devam etmiştir.

Gıyâsüddîn Cemşîd Kâşânî, Kaşan'da bulunduğu süre zarfında, 21 Ramazan 809 (1 Mart 1407) tarihinde astronomi (hey'et) alanında *Muhtasar der 'İlm-i Hey'et* adlı eserini kaleme almıştır. Aynı yıl içinde *Süllemü's-semâ*' adlı diğer bir eserini de yazmıştır. 813 (1410) yılında Nasîrüddîn-i Tûsî'nin *Zic-i İlhanî*'sinin tamamlayıcı nitelikteki *Zic-i Hâkânî* adlı eserini yazarak Uluğ Bey'e sunmuştur. 818 yılında (1415) tamamladığı *Risâle der Şerh-i Âlât-ı Rasad* adlı eserini ise Sultan İskender'e takdim etmiş ve büyük takdir kazanmıştır (Mir Caferi, 1375: 177). Nüzhetü'l-hadâ'ik adlı eserini 10 Zilhicce 818 (1416) tarihinde tamamlayan Kâşânî, Kaşan'da kaleme aldığı son eseri Talhisü'l-miftâhı ise 7 Şaban 824 (7 Ağustos 1421) tarihinde bitirmiştir (Kâşânî, 1366: 11).

Gıyâsüddîn Cemşîd Kâşânî, Uluğ Bey'in daveti üzere Semerkant'a giderek Rasathâne'nin müdürü ve Uluğ Bey medresesinin müderrisi olarak görevine başlamıştır (Semerkandî, 1353: 2/238; Taşkörüze, 1395: 1/14).

⁷ «... چند کتاب در این علم نبشتم اول کنز الالخان، ثانی جامع الالخان، ثالث این کتاب مقاصد الالخان و کتاب لحنیه...»

Kâşânî, Semerkant'ta 15 Şaban 827 (13 Temmuz 1424) *er-Risâletü'l-muhtâtiyye*'sini, 15 Şaban 829 (22 Haziran 1426) tarihinde *Zeyl-i Nüzhetü'l-hadâ'ik*'ini ve 3 Cemadiyülevvel 830 (2 Mart 1427) tarihinde *Miftâhu'l-hisâb*'ını yazarak Uluğ Bey'e ithaf etmiştir.

Kâşânî bir ilim insanı olarak hayatını ilme adamıştır. Bu özelliği onun ilerlemesini sağlamış ancak aynı zamanda kıskançlıklara yol açmıştır. Bazı rivayetlere göre, kimi kötülerle etkisiyle ve Uluğ Bey'in emriyle 19 Ramazan 832 (22 Haziran 1429) tarihinde çalıştığı rasathanede şehit edildiği ifade edilmektedir (Ghorbani, 1365: 368).

Kâşânî'nin Semerkant'tan Babasına Yazdığı Mektubu

Gıyâsüddîn Cemşîd Kâşânî, Kâşân'dayken *Talhisu'l-miftâh*'ını 7 Şaban 824 (7 Ağustos 1421) tarihinde yazdıktan sonra Uluğ Bey'in davetiyle Semerkant'a gitmiştir. Kâşânî'nin tam olarak hangi tarihte Semerkant'a gittiği tespit edilememiştir. Ancak Uluğ Bey'in 826 (1422) yılında Rasathanesi'nin yaptırılmasıyla ilgili olarak kendisinden istişarelerde bulunduğuna göre, bu tarihten önce Semerkant'a gittiği söylenebilir (Gillispie, 1395: 2/205).

Kâşânî, Semerkant'a yerleştikten sonra babasına arz-i hal mahiyetinde bir mektup yazmıştır.⁸ Bu mektupta kendi durumunu açıklarken birtakım önemli bilgileri de aktarmıştır. Uluğ Bey'in Semerkant'ta düzenlediği "Edvâr" meclisi ve Merâğî'nin de bu mecliste bulunduğu bilgisi bunlardan biridir. Kâşânî mektubunu hangi tarihte yazdığını açıklamamıştır ancak, mektubunda Uluğ Bey'in kendisine olan iltifatlarını şu şekilde ifade etmiştir (Bagheri, 1375: 43).

"Mevlânâ Gıyâsüddîn, şu anda iki senedir yanımızdadır. Hakkında çokça övgü ve iltifatlarımız olmuştur. Her gün kendisiyle sohbetlerimiz olup tahsinlerde bulunmuşuzdur."

Kâşânî'nin Uluğ Bey'in dilinden yazdığı "şu anda iki senedir yanımızdadır" ifadesinden yola çıkılarak mektubun tarihi hakkında bir fikir edinmek mümkündür. Kâşânî, Şaban 824 (Ağustos 1420) yılında Kâşân'da bulunduğu ve bu yıl içinde rasathanenin inşasına başladığına göre, Kâşânî'nin bu yılın sonlarında Semerkant'a yerleştiği düşünülebilir. Dolayısıyla mektuptaki "şu anda iki senedir yanımızdadır" ifadesinden mektubun yazılış tarihinin 826 (1422) olduğu söylenebilir (Ghorbani, 1375: 365).

Kâşânî, mektubunda "geçen sene" ifadesiyle Abdülkâdir-i Merâğî'nin Semerkant'a geldiğini ve Uluğ Bey meclisinde *Edvâr* konusunun geçtiğini yazmıştır. Mektubun yazılış tarihi (826/1422) dikkate alındığında "geçen sene" ifadesi 825 yılına (1421) tekabül etmektedir. Kâşânî'nin aktardığı bu bilgi sayesinde, Merâğî'nin 825 (1421) yılında Semerkant'ta olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Kâşânî'nin Timur, Şahruh, Mirânşâh ve Baysungur dışında Uluğ Bey ile iletişim içinde olduğu belirginleşmektedir.

Kâşânî, mektubunda Uluğ Bey'in düzenlediği mecliste *Edvâr* ve aruzun ele alındığını yazmıştır. Kâşânî; Fârâbî, İbn Sinâ ve İhvânü's-Safâ gibi filozoflarla hemfikir olarak mûsikî ilmini matematik ilimlerinden biri olarak görmüştür. Mûsikî biliminin perdeleri, nağmelerin oranları ve makamların taksimleri konuları tamamen matematik ve geometri bilimleriyle ilişkilendirildiğinden, Kâşânî de bu konular üzerinde çalışarak bilgi edinmek istemiştir. Ancak, Urmevî'nin *Edvâr*'ından herhangi bir nüshaya sahip olmadığından ve Uluğ Bey'in kendisine rasat ilminde çalışmasını emrettiğinden mûsikî ilmini inceleme fırsatı bulamamıştır.

Abdülkâdir-i Merâğî'nin 825 (1421) yılında Semerkant'ta gitmesi ve Uluğ Bey'in düzenlediği mecliste *Edvâr* konusunun gündeme gelmesi sebebiyle Uluğ Bey, Kâşânî'nin düşünce ve görüşlerini sormuştur.

Kâşânî üdun perdeleri ve nağmelerin yerleri ile taksimlerinde çözümlenememiş meselelerin olduğunu dile getirerek, bu konunun daha çok matematiksel bir husus olduğunu belirtmiştir. Kâşânî'ye göre Urmevî başta olmak üzere mûsikî alanının kadim üstatları bu meseleleri çözme konusunda çaba sarf etmişlerse de bir

⁸ Mektupların içerdiği konular açısından birçok alana kaynaklık ettiği görülmektedir. Mûsikî ile ilgili olarak ise birçok mektupta berâ'at-i istihlâl gibi sanatsal unsurlar ile mûsikî terimlerine yer verildiği izlenmiştir. (Salmani, 2024: 33-50)

çözümüne ulaşamamışlardır. Kâşânî, Urmevî ile ilgili çalışmaların yetersiz olduğunu belirtmiş ve Mevlâna Kutbuddin-i Şîrâzî ile Yahya Kâşî'yi *Edvâr* şârihleri olarak örnek göstermiştir.

Kutbuddin-i Şîrâzî ansiklopedik mahiyetteki *Dürretü't-tâc li-gurreti'd-dîbâc* adlı eserini 705 (1305) yılında yazmış ve bu eserinde mûsikî ilmine detaylı bir şekilde yer vermiştir. Şîrâzî, *Dürretü't-tâc*'in mûsikî bölümünde Urmevî'nin *Edvâr* ve *Şerefiyye* adlı eserlerinden birçok yerde yararlanmış ve Urmevî'nin bazı görüşlerini eleştirmiştir (Şîrâzî, 2009: 1/44, 49, 54, 61, 62, 167). Şîrâzî'nin bu eseri *Edvâr*'ın şerhi olmasa da Merâgî'ye göre bir şerh olarak nitelendirilmiştir (Merâgî, 2009: 145-152).

Daha önce zikredildiği gibi İmâdüddîn Yahya Kâşî de *Edvâr*'ı Arapçadan Farsçaya 2 Muharrem 746 (5 Mayıs 1345) tarihinde tercüme ve şerh etmiştir (Kâşî, Tercüme ve Şerh-i Edvâr, Meclis Kütüphanesi, nr. 2207, vr. 2a, 66b).

Gıyâsüddîn Kâşânî *Edvâr* şârihlerinden bahsederken Abdülkâdir-i Merâgî'nin ismini bir *Edvâr* şârihi olarak zikretmemiştir. Dolayısıyla bu meclisin gerçekleştiği tarihte, yani 825 (1421) yılında Merâgî'nin henüz *Şerh-i Edvâr*'ı yazmamış olduğu söylenebilir.

Kâşânî, gerçekleşen meclis esnasında Uluğ Bey'in kendisine "Destanların taksimi üzerinde hiç düşündünüz mü?" diye sorması üzerine, elinde *Edvâr* nüshası olmadığını söylemiştir. Bu nedenle, Uluğ Bey'in emriyle kendisine *Edvâr*'ın bir nüshası verilmiştir. Kâşânî bir gün boyunca *Edvâr*'ı baştan sona okumuş ve destanların taksimi konusundaki sorunları çözmüştür.

Kâşânî perdelerin taksimi konusunda tam olarak ne tür bir sorunun olduğunu ve bu sorunu nasıl çözdüğünü açıklamamıştır. Ancak üd sapı örneğinde bir tahta üzerine ipekten tel bağlayarak, matematik ve geometrik yöntemler kullanarak perdelerin yerlerini göstermiştir. Bu çalışmayı Merâgî'ye incelemesi için sunmuş, Merâgî de belirtilen perde yerlerini denemiş ve doğru bulmuş, böylece Kâşânî'yi takdir etmiştir.

Kâşânî'nin bu meclisteki çalışmalarının neticesinde tespit ettiği bir diğer konu da zi'l-hams aralık türlerinin sayısıdır. Mûsikî terimlerinden olan zi'l-hams aralığı, beş nağme içerdiğinden dolayı bu adı almıştır. *Edvâr* sisteminde birinci tabaka olan zi'l-erba (dörtlü) ile ikinci tabaka olan zi'l-hams (beşli) birleşimiyle bir devir/daire/makam (oktav) meydana gelir. Zi'l-erba ve zi'l-hams aralıkları, "lhaniyât" olarak adlandırılan tanini, mücennep ve bakiye adlı üç küçük aralığın birleşimiyle hâsıl olur. Tanini, mücennep ve bakiye aralıklarının uyumluluk ve uyumsuzluk şartları dikkate alınarak sıralanmalarından çeşitli zi'l-erba ve zi'l-hams türleri ortaya çıkar⁹. Zi'l-erba aralığından toplamda yedi çeşit oluşur. Zi'l-hams aralığından ise Safiyüddîn Urmevî, *Edvâr*'ında on iki türünü açıklamıştır. Ancak, zi'l-hamsların sayısının bundan daha fazla olduğunu belirterek tespitini okuyucuya bırakmıştır (Urmevî, 1380: 106). Bu şekilde, her bir zi'l-erba ve zi'l-hams türlerinin birleşmesi ile toplamda (7 x 12 =) 84 devir/makam meydana gelir.

Kâşânî'nin de belirttiği üzere, Abdülkâdir-i Merâgî bu on iki zi'l-hams türüne bir çeşit daha ekleyerek sayıyı on üçe çıkarmıştır (Merâgî, 1388: 78). Merâgî'nin bu eklemesi sonucunda devirlerin toplam sayısı (7 x 13 =) 91 adede ulaşmıştır. Kâşânî ise zi'l-hams aralığına altı tür daha ekleyerek bu sayıyı on dokuzaya çıkarmıştır. Bu şekilde devirlerin toplam sayısı (7 x 19 =) 133 adede ulaşmıştır.

Burada değinilmesi gereken husus şudur ki; Kâşânî'den önce Mevlânâ Mübâreksâh-i Buhârî ve Fahreddin Müstevfî tarafından zi'l-hams çeşitlerinin sayısı on dokuzaya ulaştırılmıştır (Buhârî, 1392: 127-130; Hüseyini, 2023: 84). Kâşânî'nin Buhârî ve Müstevfî'nin çalışmalarına değinmemesinin sebebinin, bu meseleyi matematiksel bir konu olarak ele alması ve kendi hesaplamalarıyla çözmesi olduğu düşünülebilir.

Mektubun Farsça Tercümesi

آ مدیم به مباحث ادوار و عروض . حال آنکه علم ادوار از ریاضیاتست . چون تا غایت نسخه از آن بدست نیامده بود این بنده وقوفی از آن نداشت و می خواست که وقوفی از آن حاصل کند تا تقسیم فن کرده باشد . اما چون به امر رصد مشغول است همان که آن خداوند نصیحت

⁹ Uyumsuzluk şartları için bk. Urmevî, 1380: 18; Merâgî, 1370: 148; Şîrvânî, 1388: 689.

فرموده نشاید که به چیزی دیگر مشغول گردد و تصرف آن نمی‌شد تا پارسال که جناب فضایل مآب **خواجه عبدالقادر** اینجا تشریف فرموده بود. حضرت سلطنت پناهی پیش مطالعه **ادوار** فرموده بود. خواست که باز به تجدید مطالعه کند و در **ادوار** مسئله مشکله هست در تقسیم دساتین عود و به حساب تعلقی تمام دارد و متقدمان نتوانسته‌اند آن را کماینبغی بیرون آوردن و **صاحب ادوار** در آن اجتهادی تمام نموده است و خیلی نکته دقیق بیرون آورده اما همچنان از خلل خالی نیست. مقرر است بر آن و نسخه مطول **مولانا قطب الدین شیرازی** در آن نوشته و نام **صاحب ادوار** را به تعظیم تمام می‌برد و هیچ متعرض حل آن عقده نشده و **مولانا عمادالدین یحیی کاشی** ادوار را پارسی کرده لفظاً به لفظ و هیچ تعرض نرساینده. حضرت سلطنت پناهی خلدالله ملکه از این بنده پرسید که هیچ در آن مسئله تأملی کرده این بنده گفت که بنده نسخه ادوار ندارد و نسخه از خزانه فرمود آوردند و بدین بنده بخشید و فرمود که در مسئله تقسیم دساتین خوضی بکن شاید که بگشایی این بنده نسخه را به خانه برد و حق علیه است که به یک روز آن را مطالعه کرد من ادله الی آخر به یمن هدایت سبحانی و نظر عنایت سلطانی که کلمه می‌گشایی بر زبان راندند و به برکت همت آن خداوند که همیشه با این بنده همراه است تمامت نسخه با مسئله مشکله مع کثیرا من الزوایه به تمام حل شد. به مثله دسته عود از چوب تراشید و تقسیم کماینبغی به موجب حساب و هندسه بران کرد به آن که بر آن پیدا کرده به غایت پسندیدند و آن را چون به **خواجه عبدالقادر** نمودند تحسین ها کرد و ابریشم برآن بسته و امتحان سخنش سمع کرد و گفت این فن را حساب به کمال می‌باید. آن را در جدولی نهاده بود مع شرح و فرمود که از این جدولی به من بخش. یکی از برای او هم نوشت و اقسام ذوالخمس را **صاحب ادوار** دوازده گفته و **خواجه عبدالقادر** یکی دیگر پیدا کرده و در نسخه‌های خود سیزده آورده و این بنده به نوزده رسانید و به **خواجه عبدالقادر** نموده تحسین ها کرد. سبب مطالعه ادوار این بود که ذکر رفت. (باقری، 1375 :

(43

Edvâr ve arûz konusuna geldik. **İlm-i Edvâr**, riyâzî (matematik) ilmine aittir. **Edvâr**'ın bir nüshası elime geçene kadar bu ilimle alakalı bilgim yoktu. Bu ilim ve taksimleri ile ilgili bilgi sahibi olmak isterdim ama Sultanınızın (Uluğ Bey) buyruğu üzere rasat işleri ile meşgul olduğumuz için incelemeye fırsatımız olmadı. Geçen sene **Hâce Abdülkâdir-ı Merâgî** buraya teşrif ettiklerinde sultan hazretleri **Edvâr**'ın tekrardan mutalaasına emir buyurdular. **Edvâr**'da udun perdeleri taksiminde hala çözülmemiş meseleler var. Bu konu da hesâp ilmine ait olduğundan dolayı kadim üstatlar olması gereken şekilde çözememişlerdir. **Sâhib-ı Edvâr** (Urmevî) de bu konuda çok gayret etmiş, inciler öğürmüş, ancak yine de eksiklerden sıyrılmamıştı. **Edvâr** konusu üzerinde **Mevlâna Kutbuddîn-i Şîrâzî** hacimli bir eser yazmış ve **Edvâr** **Sâhibi**'nin adını da saygıyla anmıştır. Ama yine bu düğümlerin çözümüyle ilgili herhangi bir işarette bulunmamıştı. **Mevlâna İmâdüddîn Yahya Kâşî** de **Edvâr**'ı kelime kelime Farsçaya tercüme etmiş ve bu meseleler hakkında hiçbir açıklamada bulunmamıştı.

Sultan hazretleri (Uluğ Bey) "bu meseleler (destanların taksimi) üzerinde hiç düşündünüz mü" diye benden sorunca "**Edvâr** nüshası bende yok" diye cevap verdim. Sultan hazineden bana **Edvâr**'ın bir nüshasını verilmesini emrederek bana "destanların taksimi konusunda derinleş, belki meseleleri çözersin" diye buyurdular.

Ben de **Edvâr** nüshasını eve götürdüm ve bir gün üzerinde çalıştım. Allah'ın hidayeti bereketinden ve daima üzerimde olan sultanın himmeti ve inâyetinden, tüm kitabı baştan sona okudum ve tüm meselelerini detaylı bir şekilde çözdüm.

Udun sapı misalında bir tahta ayarlayıp matematik ve geometri ilimleri kanunlarınca destanların taksimi ve yerlerini üzerinde gösterdim. Bu uygulamam gayet makbul oldu ve beğenildi. **Hâce Abdülkâdir Merâgî**'ye gösterince üzerine bir ipek teli bağladı ve perdelerin yerlerini denemek için seslendirdi. Gayet tahsinler ettiler ve "bu fende (ilim) gayet matematik bilgisi gerek" diye söylediler.

Sâhib-ı Edvâr, zî'l-hams (beşli) kısımlarını on iki olarak zikretmiş. **Hâce Abdülkâdir Merâgî** de eserlerinde bir kısım daha bularak sayıyı on üçe çıkartmıştı. Ben de bu sayıyı on dokuza çıkartarak **Hâce Abdülkâdir**'e gösterdim ve tahsinler ettiler. **Edvâr**'ın mütalaa sebebi bu idi.

Sonuç

İslâm müziği tarihinde kaleme alınan en önemli eserlerden biri, Safiyüddin Urmevî'nin 633/1236'da telif ettiği ve *Kitâbü'l-Edvâr* ve *Edvâr* adları ile de meşhur olan *Kitâbü'l-Edvâr fî Ma'rifeti'n-Nagam ve'l-Evtâr* adlı eseridir. Urmevî'den önce mûsikî nazariyatında yapılan çalışmalar, ilk başta Yunan etkisi altında ve kısıtlı konularda yazılmışsa da daha sonra Fârâbî, İbn Sinâ ve İbn Zeyle gibi âlimler tarafından genişletilerek kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Ancak yine de mûsikî nazariyatı konularında çözülmemiş hususlar vardır.

Urmevî, bu çalışmaları değerlendirerek mûsikî konularına bir disiplin kazandırmıştır. Ayrıca "Edvâr" denilen metodunu *Kitâbü'l-Edvâr*'ında sunmuştur. Urmevî'nin kitabında açıkladığı edvâr sistemi, kendisinden sonra gelen mûsikîşinaslar tarafından benimsenmiş ve yapılan çalışmaların temelini oluşturmuştur. Edvâr sisteminin büyük beğeni kazanması sonucu, müzik literatüründe mûsikî kelimesi yerine "edvâr", sâzendeler ve hânendeler için ise "edvârî" terimi kullanılmaya başlanmıştır.

Kitâbü'l-Edvâr'in mûsikî nazariyatı tarihinde öneminden dolayı, üzerine Celeddin Fazlullâh el-Ubeydî, Mevlânâ Sa'deddin Kûçek, Mevlânâ Ömer Tâc-ı Horasânî, Nasrullah Kâînî, Yahya Kâşî ve Mübâreksâh-ı Buhârî gibi âlimler tarafından birçok şerh çalışması yapılmıştır. Ayrıca edvâr konulu birçok meclis de düzenlenmiş, üzerinde mübahasa ve münazaralar yapılmıştır. Bu şerhlerden birisi de Abdülkâdir Merâgî'nin yazdığı *Şerh-i Edvâr*'ıdır.

Merâgî'nin, *Câmiu'l-elhân*'ını 816'da (1413) ve *Makasidu'l-elhân*'ını 821'de (1418) telif ettiğini, bizzat kendi eliyle istinsah ettiği nüshaların ferağ kayıtlarına düştüğü notlardan öğrenmekteyiz. Ancak, yine kendi eliyle istinsah ettiği *Şerh-i Edvâr*'ın nüshasında herhangi bir ferağ kaydı bulunmamaktadır. Bu nedenle, *Şerh-i Edvâr*'ın telif tarihi bilinmemektedir.

Merâgî, *Makasidu'l-elhân*'ın bir nüshasında 821 (1418) yılına kadar telif ettiği eserlerin isimlerini zikretmiştir. Bu eserler arasında *Şerh-i Edvâr*'ına değinmediği için *Şerh-i Edvâr*'ını 821'den (1418) sonra yazdığı söylenebilir.

Daha önce açıklandığı gibi, Edvâr konusunda birçok ilmî meclis düzenlenmiştir. Bu meclislerden birinin varlığı, Gıyâsüddîn Cemşîd Kâşânî'nin Semerkant'tan babasına yazdığı bir mektuptan öğrenilmektedir. Kâşânî, 824 (1421) yılının sonlarında Uluğ Bey'in daveti üzerine Kâşân'dan Semerkant'a gitmiş ve 826'da (1422) babasına yazdığı mektubunda, 825 (1421) yılında Merâgî'nin Semerkant'a geldiğini ve Uluğ Bey huzurunda Edvâr üzerine, özellikle üdun sapındaki perdelerin yerleri ve bu perdelerin matematiksel oranları hakkında sohbetler gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Bu mektuptan, 825 (1421) yılında Merâgî'nin Semerkant'ta bulunduğu ve Uluğ Bey ile ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Kâşânî bu mektubunda perdelerin taksimi konusunda hâlâ çözülememiş sorunlara değinmiş ve Yahya Kâşî ile Kutbuddin-i Şirâzî gibi *Edvâr* şârihlerinin bu sorunları çözme konusundaki çabalarının yetersiz kaldığını vurgulamıştır. Kâşânî, *Edvâr* şârihleri arasında Merâgî'nin adını zikretmediğine göre, Merâgî'nin *Şerh-i Edvâr* adlı eserini 825 (1421) yılından sonra telif ettiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Kaynakça

- Bagheri, Mohammad, (1375), *Az Semerkand be Kaşan*, Tahran: İntişarat-ı İlmi Ferhengi.
- Bahrânîpur, Ali. (1389). "Câyğâh-ı Gıyâsüddîn Cemşîd Kâşânî dder Mekteb-i İlmî-i Semerkand", *Mutalaat-ı Tarih-i İslam*, (5), s. 5-28.
- Buhârî, Mübârekşâh. (1392ş). *Şerhü'l-Edvâr*, (thk. Abdullah Envar), Tahran: Ferhengistan-i Hüner.
- Buhârî, Mübârekşâh. *Şerhi'l-Edvâr*, Topkapı kütüphanesi, nr. A.3458.
- Dânişpejûh, M. T. (1391). *Fihrist-i Âsâr-ı Hattî der Mûsikî*. Tahran: Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî.
- el-Kindî. (1962). *Müellefâtü'l-Kindiyyi'l-Mûsikîyye*. (thk. Z. Yusuf,). Bağdad: Matbaatü'ş-Şefik.
- Fahri, M. (1974). *Tarih el-felsefetü'l-İslâmiyye*. Beyrut: Dâru'n-neşr.
- Fârâbî. (1967). *el-Mûsîka'l-kebîr*. (G. A. Haşe ve M. A. el-Hafnî, Ed.). Kahire: Dâru'l-kitabü'l-Arabî.
- Farmer, H. G. (1956). *Târîhu'l-mûsîka'l-'Arabiyye*. (H. Nassâr ve A. el-Ehvânî, Çev.). Kahire: Mektebeti Mısır.
- Ghorbani, (1365). *Zendeği-nâme-i Riyâzidânân-ı Devre-i İslâmî III-XI*. Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgahi.
- Gillispie, Charles Coulston. (1395). *Zindigi-nâme-i İlmî-i Danişmendân-ı İslâmî*, (trc. Bireşk, A.). Tahran: İntişarat-ı İlmi ve Ferhengi.
- Harezmî, Muhammed. (1989). *Mefâtîhu'l-Ulûm*. (thk. İbrahim el-Ebyârî), Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-Arabî.
- Hüseyni, S. M. T. (1388ş). *Nağme-i Rud*. Tahran: Sure-i Mihr.
- Hüseyni, S.M.T. (2023). *Risâle Fî Fenni'l-Elhân* (Hulâsatü'l-Efkâr Fî Ma'rifeti'l-Edvâr) ve 15.Yy Mûsikî Nazariyatındaki Yeri Ve Önemi. İstanbul: Dört Mevsim Kitap.
- İsfahânî, E.-F. (2008). *el-Eğânî*. (İ. Abbas, Ed.). Beyrut: Dâru's-Sâdır.
- İbn Ebu Usaybia. (1965). *Uyûnü'l-enbâ*. (R. Nazzâr, Ed.). Beyrut: Darü'l-Mektebeti'l-Hayât.
- İbn Sina. (1956). *Cevâmi'u 'ilmi'l-mûsîkâ min Kitâbi'ş-Şifâ*. (Z. Yusuf, Ed.). Kahire: Matbaatü'l-Emriyye.
- İbnü'l-Kıftî. (1326). *Târîhu'l-hükemâ* (İhbârü'l-'ulemâ'). Kahire: Matbaati's-sa'âde.
- İbnü'n-Nedîm. (1398). *el-Fihrist fî ahbârî'l-'ulemâ'î'l-musannifîn mine'l-kudemâ' ve'l-muhdesîn ve esmâ'î kütübihim*. Beyrut: Dâru'l-ma'rife.
- İhvânü's-Safâ. (1405). *Resâilü İhvânü's-Safâ*. (nşr. Butrus el-Bustânî). Ghom: Mektebü'l-'alâmi'l-islâmî.
- Kâşânî, Gıyâsüddîn Cemşîd. (1366). *Risale-i Tâk ve Azac*. (thk. Jazbi, A.R.), Tahran: Soruş.
- Kâşî, Yahya. *Tercüme ve Şerh-i Edvâr*, Tahran: Meclis Kütüphanesi, nr. 2207.
- Merâgî, Abdülkâdir. (1370ş). *Şerh-i Edvâr*, (thk. Bineş, Taki), Tahran: Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî.
- Merâgî, Abdülkâdir. (1388ş), *Câmi'ü'l-elhân*, (haz. Hazrai, B.), Tehran: Ferhengistan-ı Hüner.
- Merâgî, Abdülkâdir. *Câmi'u'l-elhân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, nr. 3644.
- Merâgî, Abdülkâdir. *Câmiu'l-elhân*. Oxford: Oxford Üniversitesi, Bodleian Kütüphanesi, nr. Marsh 282.
- Merâgî, Abdülkâdir. *Mekâsidü'l-elhân*. Ankara: Milli Kütüphane, nr. A5238.
- Merâgî, Abdülkâdir. *Mekâsidü'l-elhân*. Meşhed: Asitan-ı Kuds Kütüphanesi, nr. 5390.
- Merâgî, Abdülkâdir. *Mekâsidü'l-elhân*. Paris: Bibliotheque Nationale Manuscripts Kütüphanesi, nr. 1121.
- Merâgî, Abdülkâdir. *Mekâsidü'l-elhân*. Tahran: Melik Kütüphanesi, nr. 1649.
- Merâgî, Abdülkâdir. *Şerh-i Edvâr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, nr. 3651.

- Mir Caferi, Hüseyin. (1375). *Tarih-i Teymuriyân ve Türkmenân*. İsfahan: Danişgah-ı İsfahan.
- Salihi, M. A. (1392). "Âsâr-i İmadeddin Yahya b. Ahmed-i Kâşânî ez Riyazidan-an-ı Karn-ı Heştüm-i Hicri", *Miras-ı Şehab*, (72-73), 233-240.
- Salmani, Milad. (2024). "XV. Asırda Memleketini Terk Etmek İsteyen Şirazlı Müzisyen İçin Yazılan Tavsiye Mektubu", *Meshk Journal of Religious Music*, (1), s. 35-50
- Semerkandi, Abdurrazzak, (1353), *Maṭla'ı Sa'deyn ve Mecma'ı Bahreyn*. (nşr. Abdülhüseyin Nevâî), Tahran: Kitabhane-i Tahuri.
- Sezikli, U.- Hüseyini, S.M.T. (2023). "Abdülkâdir-I Merâğî'nin Günümüze Ulaşamayan Eserleri". *İslam Tetkikleri Dergisi* 13/2 (Eylül 2023), 863-886.
- Şîrâzî, Kutbüddîn (2009). *Dürretü't-tâc li-gurreti'd-dîbâc*. (haz. Nasrullah Nasihpur). Tahran: Ferhengistan-i Hüner.
- Şîrvânî, Fethullah. (1388ş). "el-Mecelle fî'l-mûsikî", *Mirâs-ı Baharistan*. (haz. Hüseyini, S.M.T.), Tahran: İntişarat-ı Meclis.
- Taşkörüzzade (1395). *eş-Şakâiku'n-Numaniyye*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-Arabiyye.
- Urmevî, Safiyüddin. (1380ş). *Kitâbü'l-Edvâr fi'l-Mûsikî* (Tercüme-i Fârsî be-İnzimâm-ı Metn-i Arabî-i An, Mütercim-i Nâşinâhte). Tahran: Miras-ı Mektub.